

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192162>

УДК 811.161.2'42

**ОСОБЛИВОСТІ МІКРОПОЛЯ “ВОРОЖІ ВІЙСЬКА” У СТРУКТУРІ
АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “ВОРОГ”
(на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни)**

КИРИЛЮК О. Л.

кандидат філологічних наук, доцент, докторантка
*Чорноморський національний
університет імені Петра Могили*
kyryluk@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9764-8756

У статті здійснено аналіз лексем на позначення ворога, які суспільство вживає в дискурсі російсько-української інформаційної війни. Результати дослідження дають підстави змоделювати структуру асоціативно-семантичного поля “ворог” у межах українського воєнного наративу. Встановлено, що її формують п’ять асоціативно-семантичних мікрополів: “країна-ворог”, “ворожі війська”, “вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”. У пропонуваній праці головна увага зосереджена на докладному вивченні мікрополя “ворожі війська”, у межах якого виділено вісім асоціативно-семантичних груп, репрезентованих різноманітними лексемами на позначення осіб, що здійснюють збройну агресію на Сході України. Наголошено, що мовні одиниці, якими послуговується українське суспільство, є важливим засобом ведення інформаційної війни, точніше – відбиття, окрім збройної, також інформаційної ворожої агресії.

Ключові слова: асоціативно-семантичне поле, наратив, конституенти, номени, моделювання, інформаційна війна.

**PECULIARITIES OF THE MICROFIELD “HOSTILE TROOPS” IN THE STRUCTURE
OF THE ASSOCIATIVE-SEMANTIC FIELD “ENEMY”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war)**

KYRYLIUK Olha Leonidivna
PhD, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Candidate of the Ukrainian Philology
Petro Mohyla Black Sea National University
kyryluk@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9764-8756

Introduction. The era of the information wars requires in-depth study of its discourse. A wide range of recipient’s emotions that can be evoked by certain lexemes makes language an essential tool in the fight for people’s consciousness while conducting information campaigns that accompany armed conflicts.

Purpose. The paper aims at analyzing the structure of the associative-semantic field “hostile troops” in the discourse of the Russian-Ukrainian information war.

Methods. The research is grounded on the following applied methods: the method of *associative linguistic observation* (emotional-expressive and figurative-sensual components of the semantics of the studied lexemes are revealed by means of it), *associative-semantic modelling* (associative-semantic fields, microfields and groups are systematized and classified).

Results. As a result of the analysis, the structure of the associative-semantic microfield of the “hostile troops” has been modelled, within which eight groups (ASG) have been allocated. The main groups are: 1) terminolexemes with a component indicating Russia’s involvement

in the Donbas conflict (*Russian troops, armed forces of the Russian Federation*); 2) names with “Putin”, “putinskiy” components that are synonymous with the concept of “Russia” (*Putin’s terrorists*); 3) metonymic names that associatively indicate the presence of troops of another state (*foreigners, invaders*); 4) terms without reference to the Russian trace, which are characteristic of the initial stage of the conflict, when the fact of Russian aggression has not yet been recognized by Ukrainian legislation (*militants, separatists*), etc.

Conclusion. Thus, the terminology used by the Ukrainian society is an important means for understanding the information referring to the war discourse, as it specifies and transforms in the language not only the armed aggression, but also the sense of hostile aggression. The study of terminolexemes is topical because it enables to form the linguistic identifiers of the war period and follow the psycholinguistic reactions of the society to the front line news.

Key words: associative-semantic field, narrative, constituents, names, modelling, information war.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. Епоха інформаційних воєн вимагає неабиякої майстерності володіння словом. Широкий набір емоцій, які певні лексеми здатні викликати в реципієнта, роблять мову найважливішим засобом у боротьбі за свідомість людей під час проведення інформаційних кампаній, які супроводжують збройні конфлікти. Словосполучення “інформаційна війна” вперше трапляється в 1967 році у книзі колишнього директора ЦРУ А. Даллеса “Таємна капітуляція”. Однак, на думку науковців, у цій праці воно ще не розглядалося як термін. Тому прийнято вважати, що як терміносполуку його вперше було вжито в документі “Системи зброї та інформаційна війна” (Т. Рона, 1976), підготовленого для компанії Boeing. Нині “інформаційну війну” розуміють як інтелектуальне протистояння концепцій, поглядів, стратегій, оформлених у короткі рядки повідомлень (стрічки новин, картинки, відео), що передаються через усі можливі канали комунікації (Магда, 2017, с. 104 – 105). Тобто головним завданням інформаційної війни є вплив на свідомість противника. Перемагає в цій війні та сторона, яка вміє швидше й доступніше доносити необхідну інформацію до адресата, а отже, має, зокрема, кращі навички вербального оформлення певного наративу.

Україна з 2014 року зазнала, окрім збройної, також інформаційної атаки і була змушена шукати способи відбиття агресії. У таких умовах особливого значення набуває вміння влади акумулювати суспільство до боротьби проти агресора. Важливим стає кожне слово в новинних повідомленнях – як офіційних, так і неофіційних. Зокрема, протягом п’яти років війни вербальне позначення ворога мінялося. З початку антитерористичної операції в 2014 році в офіційних зведеннях штабу АТО стосовно називання ворога домінують терміни без прямої вказівки на причетність Росії до збройних подій. У новинах того часу використано переважно такий набір лексем: “ворог”, “бойовики”, “противник”, “сепаратисти”, “найманці”, “маргінали”, “злочинці”, “незаконні збройні формування”, “бандформування”, “бандити”, “ворожі снайпери”, “знахабнілий агресор”, “терористи”. Рідше траплялися терміносполуки, які засвідчують, що ворог підтримує російську політику: “проросійські бойовики”, “проросійські сепаратисти”, “проросійські бандформування”. Однак у зведеннях часто подавалася інформація про “обстріли з території Російської Федерації” або “потік військової техніки та боєприпасів з території РФ”. У цілому ворог трактувався переважно як озброєні формування, яких підтримує Росія: “російські найманці”, “бойовики, яким допомагають підрозділи регулярних військ збройних сил Росії” (штаб АТО, 04.09.2014); “Російська Федерація і ті незаконні збройні формування, які нею координуються” (П. Порошенко, 21.06.2014). Таке трактування пояснюється тим, що операцію українських військових на Донбасі держава визначила як антитерористичну, а ворога в такому випадку прийнято позначати як *терористи* чи *бойовики*.

У серпні 2014 року в повідомленнях штабу АТО з’являються формулювання “загиблі офіцери російської армії” та “один з російських спецпризначенців був поранений” (штаб АТО, 23.08.2014).

Також у цей час засвідчені факти перетину кордону з боку РФ: “колони бронетехніки без розпізнавальних знаків, які рухалися зі сторони РФ” (штаб АТО, 24.08.2014). З’являються повідомлення, що українських прикордонників “вперше за весь час конфлікту обстріляли вертольоти збройних сил РФ” (інформаційний центр РНБО, 26.08.2014). 25 серпня повідомляють про захоплення на території України російських десантників, які, за словами президента Росії В. Путіна, випадково “заблукали”. Уже 28 серпня 2014 року опубліковано звернення президента П. Порошенка у зв’язку із “фактичним введенням російських військ на територію України”. Після цього в щоденних зведеннях штабу АТО поряд із термінами *терористи* і *бойовики* з’являються терміни “регулярні російські війська”, “регулярні війська збройних сил РФ”, “російські регулярні військові підрозділи”.

З часом на позначення противника почали використовувати терміни “російсько-терористичні війська”, “російсько-терористичні угруповання”, “російські окупанти”. Компонент “терористичні” залишався основним, оскільки в країні все ще тривала “антитерористична операція”, тому, з одного боку, він на асоціативному рівні об’єднував у свідомості реципієнта поняття *Росія* і *тероризм*, а з іншого – свідчив про співпрацю Росії з місцевими терористами. Однак після прийняття 18.01.2018 року Закону України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” термінологія змінюється, бо на законодавчому рівні остаточно закріплюються нові поняття: АТО переформатовується на ООС (Операцію об’єднаних сил), ситуація на Донбасі трактується лише як “збройна агресія Російської Федерації”, сама Росія – як “держава-окупант”, а так звані “ДНР” і “ЛНР” – як “окупаційна адміністрація Російської Федерації”; замість слів *бойовики* і *терористи* – тільки “збройні формування Російської Федерації” (Іваневич, 2018). Відтоді в щоденних зведеннях штабу Операції об’єднаних сил синонімами до слова “*ворог*” є лише сполуки “збройні формування Російської Федерації та її найманці” і “російські окупаційні війська”. Унормування такої термінології свідчить про офіційне визнання нашою державою Росії як сторони конфлікту, яка відповідальна за події на Сході України. До того ж використання цих термінів є важливим кроком в інформаційній війні, бо чітко дає сигнал суспільству, хто саме є ворогом.

Не менш значущим є найменування подій на Донбасі. Тривалий час Україна трактувала їх як АТО, у зв’язку з чим цей термін сприймається нині суспільством як синонім до слова *війна* (*пішов в АТО, призвали в АТО, ветеран АТО*). Поширеним є функціонування в ЗМІ термінів “*конфлікт в Україні*”, “*український конфлікт*”, які автоматично звужують масштаб подій до внутрішньоукраїнської проблеми і знімають провину з Росії. Тому Кремль намагається через усі доступні канали комунікації запускати ці терміни в інформаційний простір як України, так і інших держав, аби відбілити власну репутацію. З огляду на це важливим елементом якраз контрпропагандистських дій нашої країни є систематичне донесення світовій спільноті єдино правильного терміна “*російська агресія проти України*”.

Отже, термінологія, якою послуговується суспільство, є важливим засобом ведення інформаційної війни, а точніше (у випадку з Україною) – відбиттям, окрім збройної, також інформаційної ворожої агресії. Тому дослідження термінології, якою послуговується суспільство в стані війни, набуває нині особливої актуальності, оскільки дає змогу сформувати мовні ідентифікатори воєнного періоду та простежити психолінгвістичні реакції суспільства на події.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема війни неодноразово ставала об’єктом дослідження мовознавців. Варто виділити працю М. Фабшак “Концептуальний метафоричний підхід до дискурсу війни та її наслідків”, у якій автор вивчає особливості висвітлення у пресі різних воєн з 1980 до 2001 року. Основну увагу в цій студії зосереджено на вивченні ролі концептуальної метафори у воєнному дискурсі. Авторка наголошує, що метафори дають

можливість маніпулювати суспільною думкою, приховуючи або навпаки демонструючи певні явища (Fabiszak, 2007). Дж. Лакофф у праці “Метафора і війна: система метафор, що використовується для виправдання війни в затоці” досліджує основні наративи США під час війни у Перській затоці. Результати свідчать, що за допомогою метафор дії Садама Хусейна щодо окупації Кувейту представлені суспільству як “наступ на нашу життєво важливу економічну лінію” і “згвалтування”, а дії США відповідно названі “захистом свободи нашого майбутнього” і “захистом невинних”. При цьому Саддама Хусейна порівнюють з Гітлером, що одразу формує емоційно негативний образ в західній свідомості (Lakoff, 1992, с. 5). У праці “Війна слів. Мова, політика та 9/11” С. Сільберштейн зосереджує увагу на плакатності висловлювань політиків під час війни, зокрема наголошує, що в урядових повідомленнях домінують короткі чіткі формулювання, а дії США після 11 вересня 2001 року звелися до терміна “війна з терором” (Silberstein, 2002).

Серед українських напрацювань варто виділити дослідження Г. Яворської “Концепт “війна”: семантика і прагматика” (2016) та Т. Вільчинської “Концепт – війна: особливості мовної об’єктивації в газетному тексті” (2017), у яких порушено питання термінологічного апарату на позначення подій на Сході України. Однак автори фокусуються переважно на визначенні конфлікту, яке є проблемним для українського суспільства, тоді як дослідження потребують також інші аспекти дискурсу інформаційної війни. Наприклад, не менш важливим, ніж унормування термінології самого поняття конфлікту, є також вивчення мовних ідентифікаторів поняття “ворог” у контексті російської агресії проти України.

Мета статті – дослідити особливості мікрополя “ворожі війська” в структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” на прикладі дискурсу російсько-української інформаційної війни.

Завдання студії: змоделювати структуру мікрополя й визначити психолінгвістичні та синтагматичні особливості досліджуваного корпусу конститuentів.

Виклад основного матеріалу. Інформаційну війну трактують як війну “смыслів”. У ній так само є свої війська і своя зброя, як і у звичайних воєнних протистояннях. Якщо у звичайних операціях беруть участь “силовики” (представники правоохоронних органів або збройних сил), то для бійців медійного фронту придуманий термін “смысловики” (Почепцов, 2019, с. 40). Нині владні органи світових держав уже послуговуються терміном “воєнно-інформаційний комплекс” або “воєнно-розважальний” (Почепцов, 2019, с. 66). Це свідчить, що поняття війни остаточно змінило свою звичну парадигму: нині, окрім воєнних дій безпосередньо на фронті, здійснюється щоденне бомбардування противника навіть на побутовому рівні шляхом донесення в кожен дім основних наративів за допомогою телевізора чи соцмереж. У дискурсі інформаційної війни наративи розглядають як закладені в інформаційне повідомлення моделі поведінки, за допомогою яких ворог може впливати на суспільство, руйнуючи певні картини світу і нав’язуючи нові (Почепцов, 2019, с. 279). Таким чином, людина перебуває під постійним прицілом і щодня отримує дозу підготовлених пропагандистами ідей, які доносяться вербально й візуально. Так, Росія постійно намагається занурити українців у створений нею наратив, нібито у війні на Донбасі винна саме Україна, а точніше – її керівництво. В інформаційний простір систематично запускаються фрази на зразок: “Крим здали”, “Ворог не в Кремлі”, “Україна пішла збройним шляхом, і в результаті загинули 13 тисяч осіб” та ін. Ці фрази Кремль озвучує за допомогою українських політиків, прихильних до Росії. У такому випадку саме лексика відіграє ключову роль: створюється наратив, у якому Крим не “окупували”, а “здали”, Росія не “напала”, а Україна сама “пішла збройним шляхом”. Використання подібної термінології через певний час здатне кардинально змінити картину світу суспільства, тобто спрямувати ненависть населення з реального ворога на владу своєї країни, яка спільно з народом дає відсіч цьому ворогу. Саме таке протистояння називають “наративною війною” (Почепцов, 2019, с.10).

Із цієї причини українська влада і суспільство потужно вибудовували певні групи лексики, які відображали чітке уявлення про ворога в контексті українського варіанту трактування подій, що абсолютно збігався з міжнародним. Аналіз дискурсу інформаційної війни дозволяє згрупувати лексичні одиниці інформаційного простору в певну структуру. У межах асоціативно-семантичного мікрополя (АСП) “ворог” виділено п’ять асоціативно-семантичних мікрополів (АСМ): “країна-ворог”, “ворожі війська”, “вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”.

Оскільки позначення ворожих військ і вживання цих назв у медіапросторі є важливим складником інформаційної війни, вважаємо за доцільне в пропонованому дослідженні докладніше розглянути АСМ “ворожі війська”. Це мікрополе репрезентоване кількома асоціативно-семантичними групами (АСГ).

АСГ₁ формують узагальнені термінолексеми з компонентом, що вказує на причетність Росії до конфлікту на Донбасі, тобто з використанням слів “російські”, “РФ”, “Російська Федерація”: *гібридна армія РФ, російсько-терористичні війська; російсько-окупаційні війська, російські окупаційні війська, об’єднані російсько-сепаратистські сили, російські окупаційні корпуси, російські найманці, російські регулярні військові підрозділи*, “збройні формування Російської Федерації та її найманці”, “російські військові”, “російські посіпаки”, “проросійські бойовики”. Наприклад: “Російсько-окупаційні війська збільшили кількість та інтенсивність обстрілів позицій Збройних сил України у зоні АТО” (zik.ua, 25.02.2017). Стрижневими словами в таких термінах є як традиційна військова лексика (*війська, корпуси, підрозділи, формування*), так і неофіційні найменування (*посіпаки, найманці, бойовики, терористи*).

АСГ₂ репрезентований номенами з компонентами “Путін”, “путінський”, “Кадиров”, “кадирівські”, які в інформаційному просторі є синонімічними до поняття “Росії”. Часто трапляються факти, коли людей, які воюють проти української армії, називають “терористи Путіна”, “путінські загарбники”, “путінські посіпаки”, “кадирівські загони”, “загони кадирівських головорізів”, “кадирівська гвардія”, “кадирівці”. Наприклад: *Путінські нелюди на Донбасі обстріляли мирне населення: оголошено “червоний” режим* (zna1.ua, 24.08.2018). Варто зазначити, що характеристика “путінські” як синонім до “російські” вживається стосовно багатьох явищ: *путінські паспорти, путінські бомбардувальники*.

АСГ₃ репрезентована термінами без вказівки на російську агресію. Такі найменування вживалися на початку воєнних дій і формували наратив нібито на Донбасі воюють якісь угруповання, які Росія тільки підтримує, не втручаючись відкрито в конфлікт: “маргінали”, “ополченці”, “терористи”, “сепаратисти”, “бойовики”, “окупанти”, “бандити”, “збройні угруповання”, “злочинні угруповання”, “незаконні збройні формування”, “бандформування”, “ворожі снайпери”. Як було зазначено вище, ситуація змінилася наприкінці серпня 2014 року після відвертого російського вторгнення.

Слово “маргінали” часто трапляється в щоденних зведеннях прес-центру штабу АТО теж на початку конфлікту. *Маргіналами* називають певну категорію соціальних груп, до яких зараховують “бездомних, алкоголіків, наркоманів, токсикоманів, психічно хворих, членів неблагополучних сімей, раніше судимих, безробітних, бродяг, жебраків, іноземців-нелегалів, ув’язнених тощо” (Юридична енциклопедія, 1998). Таке позначення противника формує в громадськості негативне до нього ставлення, оскільки одразу переводить його до категорії соціально ненадійних людей. Таким чином, доноситься інформація про те, що конфлікт організований несвідомими, неосвіченими, проблемними людьми, які вчиняють злочини, оскільки ця форма поведінки для них звична: *Нерідко терористи ведуть бойові дії, перебуваючи в стані наркотичного та алкогольного сп’яніння* (штаб АТО, 19.08.2014). У суспільстві переважає думка, що такі групи людей потрібно ізолювати від інших громадян. Контекст, у якому слово “маргінали” стає синонімом до лексем “бойовики”, “терористи”, спонукає населення підтримати легальність дії своєї армії щодо знищення таких злочинців.

АСГ₄ представлений синекдохічними номенами: “агресор”, “знахабнілий агресор”, “ворог”, “противник”: *По всій лінії зіткнення агресор провів 5 прицільних обстрілів* (штаб АТО, 27.02.2018). Варто зупинитися на докладнішому аналізі терміна “агресор”. Відповідно до норм міжнародного права *агресором* вважають державу, яка застосовує збройну силу “проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави” (АБВ 2019, с. 4). Зважаючи на дії Росії в Україні, суспільство визнає її державою-агресором. *Агресія* буває *прямою*, коли країна відкрито здійснює напад, або *непрямою* – “заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань та регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави...” (Словник термінів, 2014). Враховуючи переважно такий формат участі Росії в конфлікті, загальне позначення її *агресором* переноситься за метонімічним принципом і на ті воєнізовані угруповання, які вона контролює на Донбасі. Отже, слово *агресор* вживається як синонім не тільки до слова Росія, а й до слів “терористи”, “бойовики”. Цей термін уживається лише в однині, отже, ідеться про його синекдохічне значення.

АСГ₅ формують метонімічні номені: “чужинці”, “загарбники”. Ці лексеми є показовими з погляду інформаційної війни, бо дають чітку вказівку громадськості на те, що події, які відбуваються на Сході країни, є наслідком втручання чужої держави. Така риторика набуває поширення в офіційному українському дискурсі, зокрема й у звітах штабу АТО, з 2016 року, після виступу президента П. Порошенка до Дня Хрещення Русі-України: *“Категорично не сприймаю паліативні форми, як-то абстрактний “збройний конфлікт” чи “збройне протистояння”. Це оцінки з чужого, неукраїнського голосу. Те, що відбувається на Сході, називається “нашестьям чужинців”* (www.5.ua, 28.07.2016).

Трапляється також поняття на зразок “та сторона”: *“Якщо та сторона не дотримається режиму припинення вогню, без будь-яких додаткових узгоджень ми даємо вогонь у відповідь”* (президент П.Порошенко, 21.06.2014).

АСГ₆ репрезентують лексеми “сепаратисти”, “сепари”, “сепарюги”, утворені від терміна “сепаратизм”, що тлумачиться як “рух за територіальне відокремлення частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії...” (Шемшученко, с. 398 – 399). Такі дії, відповідно до “Кримінального кодексу України”, трактуються як кримінальний злочин і караються обмеженням волі (ККУ, Стаття 110). Використання терміна “сепаратисти” в інформаційному полі автоматично звинувачує противника у вчиненні незаконних дій, спрямованих на відокремлення частини української території.

АСГ₇ представлений термінами “денеєрівці” (“ДНРівці”), “еленєрівці” (ЛНРівці), “ОРДЛОвці”. Перші два номені утворені від абrevіатур на позначення незаконних квазидержавних утворень “ДНР” (“Донецька народна республіка”) та “ЛНР” (“Луганська народна республіка”). Третій термін є похідним від абrevіатури ОРДЛО (окуповані регіони Донецької та Луганської областей). Наприклад: *“Усе робиться для того, щоб ОРДЛОвці самі провели вибори”* (нардеп І. Попов, ФБ, 05.08.2016); *У Донецьку ДНРівці побили учасників пікету* (ukrinform.ua, 16.08.2016).

АСГ₈ представлений метафоричними чи метонімічними назвами: “ординці”, “орки”, “запоребрики”, “іхтамнети”, “путінські іхтамнети”, “відпускники”, “зелені чоловічки”, “туристи”, “заблукали”, “п’ятнадцятитисячники”, “шахтарі”, “трактористи”.

Поява лексеми “ординці” на позначення бойовиків на Донбасі пов’язана з тим, що в українському інформаційному просторі Росію позначають терміном “Орда”, вважаючи її ментальною спадкоємицею Золотої Орди, під чийм гнітом вона тривалий час перебувала.

Слово “орки” має метафоричне значення і асоціює учасників збройних формувань на Донбасі із персонажами творів Джона Толкіна, яких той змалював як слугителів зла. Саме такі асоціації викликають в українському суспільстві і терористи: *“Біля Новотроїцького, окрім кулеметів та АГСів, орки шалють ЗУшкою”* (tyzhden.ua, 20.05.2016).

Термін **“запоребрики”** утворений від російського слова “поребрик”, яке використовують виключно в Санкт-Петербурзі на позначення “бордюра” (Пальвелева, 2006). Слово “поребрик” зафіксоване в лінгвістичному порталі “Словники України on-line”, але на території України практично не вживалося до подій на Донбасі. Однак 12 квітня 2014 року озброєні люди захопили адмінбудівлі в м. Краматорську. На поширеному в мережі відео захоплення чути, як один із них, даючи вказівку відійти за бордюром, кричить: “За поребрик!” Це одразу дало підстави визначити їх не як місцевих “ополченців”, а саме як військових із Росії. Фраза “за поребрик” одразу стає мемом. Військових, які захоплювали будівлі, називають *“спецназ “Поребрик”*, а сам процес захоплення *“операція “Поребрик”*. Варто зазначити, що термін **“запоребрики”** вживається як на позначення російських військових (*П’ять років тому запоребрики захопили Слов’янськ* (glavnoe.ua, 12.04.2019), так і на позначення будь-яких жителів Росії чи Криму, які підтримують анексію: *“Запоребрики паляться: в мережі показали скрінну мрію фанатів “Кримнаша”* (arostrophe.ua, 18.12.2018). Сполука “за поребриком” набуває значення “в Росії”: *“Україна втерла носа Росії, і це визнали навіть за поребриком* (znaj.ua, 02.02.2019); *Запоребриком – бунт на кораблі через підкинуті журналісту наркотики* (texty.org.ua, 10.06.2019). На основі цієї фрази утворюється низка нових слів: **“запоребрики”** (російські військові чи росіяни), **“Запоребер’я”** або **“Запореберье”** (Росія). Шляхом зрощення з’явилося слово **“Запоребрик”** у значенні “Росія”: *Запоребрик знову погрожує* (Роман Цимбалюк, влог на Ютуб, травень 2019). Також фраза “за поребриком” вживається як синонім до фразеологізму “за бортом”: *“Залишили “за поребриком”: у Мінську на виборчу дільницю не пустили журналістів росЗМІ”* (Високий замок, 31.03.2019). Ця сполука породила в мережі багато трансформованих афоризмів: *Коли ти дивишся на поребрик, поребрик дивиться на тебе; Хто до нас із поребриком прийде, той від поребрика й загине; По поребриках їхніх впізнаєте їх; Білим поребриком шито; За поребриком во лжі; почуватися як поребрик у Краматорську (ірон., як риба у воді); Від бордюра до поребрика – одна війна; Життя прожити – не поребрик переступити; Поребрик наш!; Чи є життя запоребриком?; Битва за Поребрик* (Хаддад-Розкладай, 2014).

Лексема **“іхтамнети”** почала використовуватися на позначення кадрових російських військових без розпізнавальних знаків, які брали участь в окупації Криму та Донбасу. У березні 2014 року В. Путін на питання журналіста “Це були російські солдати чи ні?” відповів: “Це були місцеві сили самооборони”, а вже 17.04.14 р. заявив: *“За стіною сил самооборони Криму, звісно, стали наші військові”*. Однак він продовжив заперечувати присутність російських військ на Донбасі: *“Російських військ в Україні нема”*. Коли ж російських військових виявили, він зауважив, що *“вони заблукали на бронетехніці зі зброєю. Я вірю, що вони заблукали, адже там немає маркованого кордону”* (Путін, 29.08.2014). Фраза **“их там нет”** стає перегуком з іншим висловлюванням Путіна стосовно підводного човна Курськ. На запитання, що з ним сталося, Путін відповів: *“Він затонує”* (рос. *Она утонула*). За цим же принципом громадськість і побудувала мовні формули на позначення російських військових **“они заблудились”** та **“их там нет”**. Згодом остання фраза лексикалізувалася і стала вживатися як одне слово рос. **“іхтамнет”**, укр. **“іхтамнет”**, **“іхтамнет”**. Слово набуло всіх ознак іменника: належить до чоловічого роду, має форми однини і множини. Вживається зі значенням “військовослужбовці, яких держава направила для здійснення бойових дій на території іншої держави, однак публічно заперечує їхню присутність”: *“Путінські “іхтамнети” поранили трьох бійців на Луганщині* (dero.ua, 03.08.2016). Самі ж росіяни трактують його як слово з відтінками “суму”: *“Іхтамнет, мені здається, зовсім не знущальне, а дуже сумне слово”* (Туркова, 2018). Також пояснюють семантику цієї лексеми негативними відтінками: **“непотрібність”**, **“покинутість”**, **“забуття”**. Головну причину появи цього номена вбачають у тому, що в Росії **“відсутня цінність людського життя”**: **“Але з мережевого словника воно зникне лише тоді, коли життя кожного стане для держави по-справжньому цінним”** (Туркова, 2018). Лексема **“іхтамнети”** органічно вписується в загальну

концепцію дегуманізації ворога в контексті інформаційної війни. Зокрема, у реченні “У міський морг за дві доби надійшло мінімум сім “свіжаків”. Явна ознака, що **їхтамнети!**” (znaj.ua, 20.11.19) цей номен не викликає емоцій співчуття, а навпаки – спонукає до схвалення суспільством дій своєї армії щодо знищення представників ворожих військ. Це пов’язано з важливою особливістю війни – “необхідністю подолати табу прийняття іншого людського життя. Табу створює невід’ємний конфлікт між героїчним міфом про війну та необхідністю вбивства інших людських істот, що призводить до риторики жорстокості ворога” (Fabiszak, 2007, с. 9). Термін “їхтамнети” настільки закріпився в суспільному дискурсі, що його почали використовувати не тільки щодо російських військових на Донбасі. Історики вживають цю лексему в контексті подібних подій, зокрема терміном “*їхтамнети Сталіна*” відтепер позначають радянські війська у Фінляндії під час війни 1939 – 1940 рр. (“їхтамнети” Сталіна”, 2017).

У 2017 році набув поширення номен “**п’ятнадцятитисячники**” (“**п’ятнашки**”), мотивований наявною інформацією про те, що російська влада наймає для ведення бойових дій на Донбасі людей, пропонуючи їм заробітну плату – 15 тисяч рублів (Китаїва, 2017). Термін широко використовувався в інформаційному дискурсі щодо подій на Донбасі: *На відміну від “ідейних”, “п’ятнадцятитисячники” не готові гинути на війні й у разі ескалації бойових дій багато хто з них розриває контракти* (slovoidilo.ua, 07.07.2017).

Номени “**шахтарі**” і “**трактористи**” на позначення бойовиків з’явилися після заяви російського президента В. Путіна про те, що на Донбасі воюють не професійні російські військові, а “*вчорашні шахтарі й трактористи*” (fakty.com.ua, 18.02.2015). Терміни почали використовувати з іронічним значенням. Про це свідчить і контекст сирійської війни, де російських військових теж називають такими лексемами: “*У Сирії виявили тіла донбаських шахтарів і трактористів, які теж воюють проти хунти*” (replyua.net, 14.02.2018).

Стосовно російської армії на Донбасі також уживається термін “**куратори**” (*кремлівські куратори, московські куратори, російські куратори*). Ця лексема має значення “особа, якій доручено наглядати за якою-небудь роботою” (Академічний словник), а отже, використання цієї назви формує в суспільній свідомості важливий і необхідний наратив – усі дії бойовиків на Донбасі контролюються з Російської Федерації: “*після вбивства Захарченка терпіння “кураторів” вичерпалося: розпочалася комплексна зачистка владної вертикалі*” (day.kyiv.ua, 05.11.2018).

Не менш важливими є дослідження використовуваних прикметників, прислівників і дієслів у текстах інформаційних повідомлень про ворога. Дії ворога щодо України кваліфікуються лише словами або словосполученнями з негативними конотаціями: “*напав*”, “*захопив*”, “*окупував*”, “*завдав удару в спину*”; у щоденних зведеннях з лінії фронту вживано лексему “*гатили*”: *Окупанти гатили із заборонених мінометів по українських позиціях під Пісками* (ukrinform.ua, 23.11.2019). До того ж слово “*гатили*” часто вживається з лексемою “*із заборонених*”, що також посилює наратив незаконності дій противника. У контексті інформаційних повідомлень ворог завжди здійснює щось “*підступно*”, “*нахабно*”, “*віроломно*”, а сам він є “*жорстокий*”, “*підступний*”, “*зухвалий*”, “*підлий*”. Також стосовно ворога ніколи не може бути використано лексему “*вбили*”, оскільки вона передбачає реакцію співчуття. З огляду на це щодо противника вживають слова “*знищили*”, “*ліквідували*”: *Українські військові знищили двох окупантів, причетних до обстрілів авто ЗСУ* (ukrinform.ua, 25.01.2019). *Українські військові на Донбасі ліквідували керівника розвідки сепаратистів* (tsn.ua, 06.07.2019).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, результати аналізу мікрополя “ворожі війська”, яке входить у структуру асоціативно-семантичного поля “ворог”, дають підстави виокремити вісім асоціативно-семантичних груп, репрезентованих різноманітними лексемами на позначення осіб, які здійснюють збройну агресію на Сході України.

Перспективою подальших досліджень буде докладне вивчення інших асоціативно-семантичних мікрополів (“вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”) у структурі поля “ворог”, а також визначення особливостей контекстної семантики аналізованих асоціатів.

ЛІТЕРАТУРА

- АБВ. *Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України)* (2019). Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.
- Академічний тлумачний словник. Узято з <http://sum.in.ua/s/kurator>
- Вільчинська, Т. (2017). Концепт – війна: особливості мовної об’єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 34, 110-114.
- Даллес, А. (1967). *Тайная капитуляция*. Узято з <https://www.e-reading.life/book.php?book=1013352>
- Іваневич, Т. (2018). *Нова термінологія війни: зона АТО чи РВЗА РФ?* Узято з <http://old.qha.com.ua/ru/analitika/nova-terminologiya-viini-zona-ato-chi-rvza-rf/188691/>
- “Іхтамнети Сталіна. Для кого змішали перший “коктейль Молотова”(2017). Узято з <http://www.dsnews.ua/world/-ihtamneti-stalina-dlya-kogo-zmishali-pershiy-kokteyl-molotova--07082017220000>
- Китаїва, Є. (2017). *Записки з передової: арміїці про зоряні пейзажі, п’ятнадцятитисячників та лазню у ворога під носом*. Узято з <https://www.5.ua/suspilstvo/zapysky-z-peredovoi-armiitsi-pro-zoriani-peizazhi-piatnadsiatytysiachnykiv-ta-lazniu-u-voroha-pid-nosom-139054.html>
- Кримінальний кодекс України*. Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. Узято з <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/013/110.php>
- Магда, Є. (2017). *Гібридна агресія Росії : уроки для Європи*. Київ: КАЛАМАР.
- Пальвелева, Л. (2006). “Порєбрик” и “бордюор”, “Михал Сергєич” и “Михаил Сергєевич”. Узято з <https://www.svoboda.org/a/161953.html>
- Почепцов, Г. (2019). *Когнитивные войны в соцмедиа, массовой культуре и массовых коммуникациях*. Харьков: Фолио.
- Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. 2268-VIII (2018). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2268-19>
- Словник термінів для ЗМІ щодо російсько-українського конфлікту*. (2014). Узято з https://ms.detector.media/ethics/standards/slovník_terminiv_dlya_zmi_schodo_rossijskoukrainskogo_konfliktu/
- Туркова, К. (2018). *Токсичный рыбакейт и ихтамнет-2*. Узято з <https://snob.ru/entry/157688/>
- Хаддад-Розкладай, К. (2014). *Чи є життя за порєбриком: як у мову входять слова*. Узято з https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_ci-ye-zhittya-za-porebrikom-yak-u-movu-vhodyat-slova/567408
- Шемшученко, Ю. С., Бабкін, В. Д., Горбатенко, В. П. (Ред.). (2004). *Політологічний енциклопедичний словник*. Київ: Генеза.
- Юридична енциклопедія*. (1998). Київ: Укр. енцикл. Узято з http://leksika.com.ua/14210923/legal/marginalni_grupi
- Яворська, Г. (2016). Концепт “війна”: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*, 1 (38), 14-23.
- Lakoff, G. (1992). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV(2), 5-19. Retrieved from <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cogsem.2009.4.issue-2/cogsem.2009.4.2.5/cogsem.2009.4.2.5.pdf>
- Silberstein, S. (2002). *War of words. Language, politics and 9/11*. London – New York: Routledge.
- Rona, T. (1976). *Weapon Systems and Information War*. Retrieved from https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science_and_Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf

Fabizsak, M. A. (2007). *Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications*.
Узято з http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/510/1/Fabizsak_M_Conceptual_Metaphor.pdf

REFERENCES

- ABV. Zbroyniy konflikt v terminakh (Putivnyk dlia Ukrainy). (2019). Kyiv: Ministerstvo z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii ta vnutrishno peremishchenykh osib.
- Akademichnyi tлумachnyi slovnyk. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/kurator>
- Vilchynska, T. (2017). “Kontsept – viina: osoblyvosti movnoi obiektyvatsii u hazetnomu teksti”. *Linhvistychni studii. Linguistic Studies*, 34, 110-114.
- Dalles, A. (1967). *Taynaya kapitulyatsiya*. Retrieved from <https://www.e-reading.life/book.php?book=1013352>
- Ivanevych, T. (2018). Nova terminolohiia viiny: zona ATO chy RVZA RF? Retrieved from <http://old.qha.com.ua/ru/analitika/nova-terminologiya-viini-zona-ato-chi-rvza-rf/188691/>
- “Ikhtamniety Stalina. Dlia koho zmishaly pershyi “kokteyl Molotova”. (2017). Retrieved from <http://www.dsnews.ua/world/-ihtamneti-stalina-dlya-kogo-zmishali-pershiy-kokteyl-molotova-07082017220000>
- Kytaiva, Ye. (2017). Zapysky z peredovoi: armiitsi pro zoriani peizazhi, piatnadtsiatytsiachnykiv ta lazniu u voroha pid nosom. Retrieved from <https://www.5.ua/suspilstvo/zapysky-z-peredovoi-armiitsi-pro-zoriani-peizazhi-piatnadtsiatytsiachnykiv-ta-lazniu-u-voroha-pid-nosom-139054.html>
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Stattia 110. Posiahannia na terytorialnu tsilisnist i nedotorkannist Ukrainy. Retrieved from <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/013/110.php>
- Mahda, Ye. (2017). *Hibrydna ahresiiia Rosii : uroky dlia Yevropy*. Kyiv: KALAMAR.
- Pal'veleva, L. (2006). “Porebrik” i “bordyr”, “Mikhal Sergeich” i “Mikhail Sergeevich”. Retrieved from <https://www.svoboda.org/a/161953.html>
- Pocheptsov, G. (2019). *Kognitivnye voyni v sotsmedia, masovoy kul'ture i massovykh kommunikatsiyakh*. Khar'kov: Folio.
- Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh. 2268-VIII (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2268-19>
- Slovnyk terminiv dlia ZMI shchodo rosiisko-ukrainskoho konfliktu. (2014). Retrieved from https://ms.detector.media/ethics/standards/slovník_terminiv_dlya_zmi_schodo_rosiyskoukrainskogo_konfliktu/
- Turkova, K. (2018). Toksichnyy rybkageyt i ikhtamnet-2. Retrieved from <https://snob.ru/entry/157688/>
- Khaddad-Rozkladai, K. (2014). Chy ye zhyttia za porebrykom: yak u movu vkhodiat slova. Retrieved from https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_ci-ye-zhyttia-za-porebrykom-yak-u-movu-vhodyat-slova/567408
- Shemshuchenko, Yu. S., Babkin, V. D., Horbatenko, V. P. (2004). *Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Geneza.
- Yurydychna entsyklopediia. (1998). Kyiv: Ukr. entsykl. Retrieved from http://leksika.com.ua/14210923/legal/marginalni_grupi
- Yavorska, H. (2016). Kontsept “viina”: semantyka i prahmatyka. *Stratehichni priorytety*, №1 (38), 14–23.
- Lakoff, G. (1992). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV (2), 5–19. Retrieved from <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cogsem.2009.4.issue-2/cogsem.2009.4.2.5/cogsem.2009.4.2.5.pdf>
- Silberstein, S. (2002). *War of words. Language, politics and 9/11*. London – NewYork: Routledge.

- Thomas, P. R. (1976). Weapon Systems and Information War. Retrieved from https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science_and_Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf
- Fabiszak, M. A. (2007). Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications. Retrieved from http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/510/1/Fabiszak_M_Conceptual_Metaphor.pdf

Дата надходження до редакції 09.11.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.